

Anadolu' da Aleviliğin Dünü ve Bugünü

Editör
Doç.Dr. Halil İbrahim BULUT

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

1. BASKI 2010 SAKARYA

ISBN: 978-975-7988-85-4

Bilimsel Araştırma Projesi Sonuç Raporu

Projenin Başlığı: Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü

Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Halil İbrahim BULUT

Proje Yardımcısı: Doç. Dr. Mustafa AKÇAY

Kapak: Mehmet TÜYSÜZ

Sayfa düzeni: Harun ABACI

Bu kitabın yayın hakları Sakarya Üniversitesine aittir.

5846 ve 2936 sayılı fikir ve sanat eserleri yasası hükümleri gereğince "Bu kitap hiçbir yöntemle çoğaltılamaz. Resim, şekil, şema, grafik ve herhangi bir bölümü yayınevinin izni olmadan kopya edilemez."

Her hakkı Sakarya Üniversitesi ve Proje Yöneticisine aittir.

KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI¹

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL*

A. MENKABEVİ HAYATI

Menâkıbnâme'de Kaygusuz'un ailesi, doğumu ve çocukluğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak, *Menâkıbnâme*'deki "Ehl-i tarîk içinde mârûf ve meşhûr *Dilgüşâ* sâhibi Kaygusuz Baba Sultân Alâiye Sancağı Beyinin oğlu idi. Adına "Gaybî" derlerdi."² ibâresinden onun Alâiye Sancağı Beyinin oğlu ve asıl adının "Gaybî" olduğunu anlıyoruz. Çocukluğuna ait bilgileri, onun on sekiz yaşındaki durumu anlatılırken az çok çıkarabiliyoruz. *Menâkıbnâme*'de bu kısım şöyledir: "(Gaybî Bey) gayet 'âkil, 'ârif, 'âmil, kâmil ve tûvâne idi. On sekiz yaşında onunla kimse mukâbele durub bahs idemezlerdi. Zîrâ çok kitâblar okımışdı, 'ulûmu bi't-tamâm bilürdi ve hem ziyâde pehlevân idi, zôr-i bâzûya mâlik, at üzerinde, silâhşorlukda, ok atmakta ve kılıç çalmada ve gürz salmakda ve sünü oynatmakta hünermend idi. Bunun gibi işlerde nazîri yog idi. Ve her dâim kendi kullarıyla çevre etrafında olan dağları şikâr iderdi. Bebür ve peleng ve kaplan ve gözi her ne görse kurtulmazdı."³ Yukarıdaki ifadelerden anlaşılıyor ki Kaygusuz, çocukluğunda zamanının bütün ilimlerini tahsil ettiği gibi silâhşorluk, pehlivanlık, avcılık vb. mahâretleri de en mükemmel şekilde öğrenmiş ve tam bir bey oğlu gibi yetişmiştir.

B. TARİHİ HAYATI

1. Doğum Tarihi ve Yaşadığı Devir

Kaygusuz Abdal'ın doğum tarihi ve yaşadığı devir hakkında başlıca dört görüş vardır. Bunları kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz.

a) XIV. Yüzyılın İlk Yarısı İle XV. Yüzyılın Birinci Yarısında Yaşadığını Kabul Edenlerin Görüşleri:

* Başkent Üniversitesi, Öğretim Üyesi,

¹ Daha fazla bilgi için bak: Güzel, A., "Kaygusuz Abdal(Alâeddin Gaybî) *Menâkıbnâmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

² Nur, Rıza, , a.g.m., s. 78.

³ Nur, Rıza, , a.g.m., s. 78.

Rıza Nur, Ahmet Sırrı Baba, Mehmet Fuad Köprülü, Sadeddin Nüzhet Ergun, Âgah Sırrı Levent, Nihad Sâmî Banarlı, Rudolf Tschudi, Barbara Flemming, Annamaria Schimmel ve Walter Björkmann Kaygusuz Abdal'ın XIV. asrın ikinci yarısı ile, XV. asrın ilk yarısında yaşadığını kabul etmektedirler. Zira *Dilgüşâ'*daki "sekiz yüz" kaydını, Kaygusuz Abdal'ın Mısır'a geliş tarihi olarak kabul eden R. Nur, Kaygusuz'un doğum tarihini de H.742 olarak hesaplamaktadır. *Menâkıbnâme'*deki Kaygusuz'un on sekiz yaşında Abdal Mûsâ'ya intisap ettiği ve kırk yıl hizmetinde kaldıktan sonra Mısır'a gittiği şeklindeki mâlûmâta dayanan R. Nur, 800 tarihinden 58'i çıkarmak suretiyle 742 tarihini bulmaktadır.⁴

Er-Risâletü'l-Ahmediyye müellifi Ahmed Sırrı Baba, Kaygusuz'un H.761'de Mısır'a geldiğini, 769'da Hicaz'a gittiğini, 799'da Mısır'a döndüğünü ve 848'de vefat ettiğini kaydeder.⁵ Herhangi bir kaynağa ve muhâkemeye dayanmadan verilen bu bilgiler bu husustaki Bektaşî an'anesini aksettirmektedir. Fuad Köprülü de Kaygusuz'un "XIV üncü asır sonlarında ve XV inci asrın ilk nısfında yaşamış" olduğunu kabul etmektedir.⁶ Köprülü'nün delilleri şunlardır:

a.1. Kaygusuz'un, Abdal Mûsâ'ya intisâbı: Kaygusuz'un gerek şiirlerinde, gerek *Menâkıbnâmesinde* bu husus açıkça belirtilmiş olduğundan onun Abdal Mûsâ'nın müridlerinden olduğu açıktır. Bâzı tarihî kaynaklar Abdal Mûsâ'nın Bursa Fethi'ne iştirak ettiğini belirttiklerine göre Abdal Mûsâ XIV. asırda yaşamıştır.⁷ Şu halde onun müridi Kaygusuz'un da XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yaşamış olması gerekir.

a.2. Kaygusuz'un eserlerinden *Kitâb-ı Dilgüşâ'*nın H.900/M.1493'de istinsah edilmiş bir nüshası mevcut olduğuna, ayrıca H.918/M.1512'de hazırlanan *Câmi'ün-Nezâir*'de Kaygusuz'un bir manzumesine rastlandığına göre Kaygusuz mezkûr tarihlerden önce yaşamış olmalıdır.⁸

Sadeddin Nüzhet Ergun *Bektaşî Şâirleri'*nde.⁹ Kaygusuz'un "XV inci asrın ilk nısfında" yaşadığını kaydediyorsa da *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri'*nde¹⁰ Kaygusuz'un "XIV üncü asrın son yarısında yetişen" bir şâir

⁴ Nur, Rıza, , a.g.m., s. 89-90.

⁵ Ahmed Sırrı Baba, *Er-Risâletü'l-Ahmediyye fi Târihi't-Tarikati'l-Aliyetti'-Bektaşîyye bi-Mısri'l-Mahrûse*, 2. Baskı, 1939 (1. Baskı: Kahire 1934), s. 25. A.S. Baba'nın Kaygusuz'un Mısır'a geliş ve ölüm yılı olarak verdiği hicrî tarihlerle milâdî tarihler birbirini tutmamaktadır. Kaygusuz'un Mısır'a geliş târihini M. 1388 olarak göstermektedir ki bu H. 761'e değil 790-91 tarihlerine tekâbül eder. Aynı şekilde Kaygusuz'un ölüm târihi olarak gösterilen M. 1444'de H. 818'e değil, 847-848'e tekâbül etmektedir.

⁶ Köprülü, M.F., "Mısır'da Bektaşîlik", *TM*, C. IV, İst. 1939, s. 20.

⁷ Köprülü, M.F., a.g.m., s. 16-17.

⁸ Köprülü, M.F., a.g.m., s. 20.

⁹ Ergun, Sadeddin Nüzhet,, *Bektaşî Şâirleri*, İstanbul 1930, s. 196.

¹⁰ Ergun, Sadeddin Nüzhet,, *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri*, C. 1-2, İstanbul 1955, s. 24.

olduğunu belirtmiştir. Ağâh Sırrı Levend¹¹ de herhangi bir delil zikretmeden Kaygusuz'un XIV üncü asırda yaşadığını kabul etmektedir.

Nihad Sâmi Banarlı¹² da Kaygusuz'un "XIV üncü asır sonu ve XV inci asır başı" şâirlerinden olduğunu ve II. Murad devrinde yaşadığını kaydeder. Rudolf Tschudi¹³ ve Barbara Flemming¹⁴ de Kaygusuz'un XIV üncü yüzyılın sonu ile XV inci yüzyılın başı arasında yaşadığını kabul edenler arasındadır. Annamaria Schimmel¹⁵ ile Walter Björkmann¹⁶ de Kaygusuz'un ölüm tarihi olarak 1444'ü belirttiklerine ve onun Abdal Mûsâ'nın mürîdlerinden olduğunu zikrettiklerine göre Kaygusuz'un XIV üncü asır ile XV inci asrın ilk yarısında yaşadığını kabul etmektedirler.

XV. Yüzyılda Yaşadığını Kabul Edenlerin Görüşleri

Dilgüşâ adlı risâlesindeki bir kayda dayanan Muhtar Yahya Dağlı¹⁷ Kaygusuz Abdal'ın H.800/M.1397-98 tarihinde doğduğunu kabul etmektedir. *Dilgüşâ*'daki kayıt aynen şöyledir: "İmdi bu derviş dahi Muhammed Mustafa'nun sekiz yüz yılında geldi."¹⁸

M. Y. Dağlı, fikrini Kaygusuz'un bazı şiirlerinde geçen tarihî şahsiyetler ile de takviye ediyor. Ona göre Kaygusuz'un söz konusu yaşadığı devirler ile *Dilgüşâ*'daki kayıt birbirleriyle uyumaktadır. Dağlı'ya göre bu şiirlerdeki Murad Han, 2. Murad (1421-1451); İbn Fenârî, Mevlânâ Fenârî'nin torunu Alâeddin Ali Fenârî (öl. 1497); İshak Bey, Filibe Beyi ve Sırp hudut kumandanı olan İshak Bey (öl. 1465)'dir.¹⁹ Dağlı, bu delillere istinâden Kaygusuz'u "Hicrî dokuzuncu asır ricâlinden" yani XV. asırda yaşamış olarak kabul etmektedir.²⁰ Dağlı'dan önce, *Türk Edebiyatı Nümûneleri*'nde²¹ Kaygusuz'un "dokuzuncu hicret asrının ikinci nısfında"

¹¹ Levend, Ağâh Sırrı, *Edebiyat Târihi Dersleri*, İstanbul 1935, s. 80.

¹² Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Târihi*, İstanbul 1971, s. 398.

¹³ Tschudi, Rudolf, *Die Bekehrugn des Kaighusuz aus einer türkischen Heiligenvita*, In Schweizersiches Archiv für Volkskunde, Bd. 47 (1951), s. 203.

¹⁴ Flemming, Barbara, *Landschaftsgechichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spatmittelalter*, Wiesbaden 1964, s. 117.

¹⁵ Schimmel, Annamaria, *Drei türkische Mystiker Yunus Emre-Kaygusuz Abdal-Pir Sultan Abdal*, Deutsch-Türkische Gesellschaft E.V. Bonn Oktober 1962, Heft 48.

¹⁶ Björkmann, Walter, *Die altosmanische Literatur*, Fundamente II, Wiesbaden 1964, s. 412.

¹⁷ Dağlı, Muhtar Yahya, *Kaygusuz Abdal*, İstanbul 1941, s. 25-28.

¹⁸ *Kitâb-ı Dilgüşâ*, Ankara Genel Kitaplığı, nu: 645, s. 10; Nûruosmaniye Kütüphanesi, nu: 4904, vr. 108b. R.Nur'un tanıttığı *Menâkıbnâme*'nin sonlarında yer alan "*Kitâb-ı Dilgüşâ*" da ise söz konusu kayıt biraz farklı olaak şöyle geçer: "Bu derviş dahi Hazret-i Muhammedü'l-Mustafa'nun tarih-i hicretinden 800 yılında geldi." Nur, Rıza, *Kaygusuz Abdal Gaybî Bey Kahire'de Bektaşî Tekyesinde Bir Manüskiri*, Türk Bilik Revsü, nu: 5. Yıl: 1935, s. 88; Marburg nüshası, v. 217b'de ise "sekiz yüz" yerinde "dokuz yüz" kaydı vardır ki bu, müstensihâ âit bir zühul olmalıdır.

¹⁹ Dağlı, Muhtar Yahya, , a.g.e., s. 16-17, 27.

²⁰ Dağlı, Muhtar Yahya, , a.g.e., s. 28.

²¹ Hıfzı Tevfik-Hammâmîzâde İhsan-Hasan Âlî, *Türk Edebiyatı Nümûneleri*, İstanbul 1927, s. 160.

yaşadığı herhangi bir delil zikredilmeden yer almıştır. Daha sonra Kaygusuz'dan bahseden İlhan Başgöz de onun XV. yüzyılda yaşadığını belirtiyor.²² Kaygusuz'u XV. yüzyıl şâirleri arasında inceleyen Ahmet Kabaklı da onun II. Murad zamanında yaşamış olduğunu kaydetmektedir.²³ Biz de, daha önce yazmış olduğumuz iki makalede *Digüşâ'*daki mezkûr kayda dayanarak Kaygusuz'un doğum tarihini H. 80 (?/M.1397-98) olarak kabul etmiştik.²⁴

c. Bu Görüşler Çerçevesinde Bizim Vardığımız Sonuç

Kaygusuz Abdal'ın doğum tarihi ve yaşadığı devir hakkında başlıca görüşleri yukarıda özet halinde vermeye çalıştık. Bize göre kabule şâyân olan görüş, R. Nur ve F. Köprülü tarafından ayrı ayrı delillere dayanılarak izah edilen birinci görüştür. Çünkü burada belirtilen belgeler itibariyle;

c.1. Kaygusuz Abdal'ın Abdal Mûsâ'ya intisap ettiği hususu kesindir. Daha önce anlattığımız "menkabevî hayat" bölümünde Kaygusuz etrafında gelişen bütün menkabelerin Abdal Mûsâ ile bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir. Bizim ilk defa hülâsa ettiğimiz *Menâkıbnâme'*de olduğu gibi bugüne kadar tanıtılmış bulunan diğer Kaygusuz menâkıbnâmelerinde de Kaygusuz, dâima Abdal Mûsâ'nın müridi olarak gösterilmiştir. Ayrıca *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi'*nde de Abdal Mûsâ'nın müridleri arasında Kaygusuz yer almaktadır.²⁵ "Kaygusuz Abdal gör ne söyledi" mısraî ile biten bir mesnevîsinde Kaygusuz da; "Abdal Mûsâ'ya kul oldı candan/Çekdi elini iki cihandan"²⁶ beyti ile Abdal Mûsâ'ya intisap ettiği husûsunu bizzat teyit etmiş olmaktadır. Esâsen bugüne kadar yapılan bütün araştırmalarda bu husus kabul edilmektedir. Şu halde Abdal Mûsâ'nın yaşadığı devrin, Kaygusuz'un yaşadığı devre de ışık tutacağı tabiidir.

Abdal Mûsâ'nın Orhan Gazi zamanında bir gazâyâ iştirak ettiği, gazâ sırasında bir yeniçerinin üsküfünü başına giydiği ve elfi tâcın esasının bu olduğu *Âşıkpaşazâde* de kayıtlıdır.²⁷ Ayrıca *Taşköprülüzâde*²⁸, *Hoca Sâdeddin*²⁹, *Mustafa Âlî*³⁰ ve *Bursalı Belîğ'*de³¹ Abdal Musâ'nın Bursa

²² İlhan Başgöz, *İzahmıl Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1968, s. 31.

²³ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, C. 2, İstanbul 1973, s. 25, s. 215.

²⁴ Güzel, Abdurrahman, "Kaygusuz Abdal'ın Çağatayca Bir Gazeli", *Türk Kültürü*, sayı: 194, Aralık 1978, s. 101; a.mlf., "Kaygusuz Abdal'ın Vüchudnâme'si Üzerine", *TK*, sayı: 197, Mart 1979, s. 276-277.

²⁵ *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 34-36; Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şâirleri*, Abdal, Mûsâ maddesi, C. 1, İstanbul 1936, s. 169; Güzel, A., *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, Ankara 1999.

²⁶ *Divan*, Marburg nüshası, vr. 134 a.

²⁷ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul tab'ı, s. 205.

²⁸ *Taşköprülüzâde, Şekâyık-ı Nûmâniye*, (Edirneli Mecdî Efendi Tercümesi), İstanbul 1269, s. 33.

²⁹ Hoca Sâdeddin, *Tâcü-t-tevârih*, C. 2, İstanbul 1279, s. 406.

³⁰ Mustafa Âlî, *Kühül-ahbâr*, c. 5, İstanbul 1277, s. 64.

fethine iştirak ettiği ifâde edilmiştir. Demek ki Abdal Mûsâ XIV. asırda yaşamış bir şahsiyettir.³² Bu durumda Kaygusuz'un da Abdal Mûsâ'ya XIV. asırda intisap etmiş olması gerekir.

c.2. Kaygusuz'un *Dilgüşâ'*sında geçen "İmdi bu derviş dahı Muhammed Mustafa'nun sekiz yüz yılında geldi." ibâresi, şüphesiz ki onun yaşadığı devre ışık tutan bir ibâredir. Ancak bu tarihi, bâzı araştırmacıların kabul ettiği gibi onun doğum yılı olarak kabul etmek pek sağlıklı olmaz. Çünkü söz konusu ibâreden önceki ve sonraki cümleler mânâ bakımından bu ibâreyle bağlantılı değildir. Şu halde bu ibâreyi müstakil olarak anlamak zorundayız.

"Sekiz yüz yılında geldi." ifâdesi açıkça dünyaya gelmeyi, yani doğmuş olmayı belirtmez; daha çok bir yerden gelmiş olmayı da anlatabilir. Metinde "dünya" kelimesinin düşmüş olacağı hatıra gelirse de 'biz bu ihtimâli de vârit görmüyoruz. Çünkü H. 800 yılını Kaygusuz'un doğum tarihi olarak kabul edersek onun Abdal Mûsâ'ya intisâbı keyfiyetini reddetmemiz gerekir. Bu ise birinci maddede zikrettiğimiz Kaygusuz'un Abdal Mûsâ ile olan alâkasına dâir delillerin hepsini reddetmemiz mânâsına gelir. Şu halde bahsi geçen H. 800 tarihini Kaygusuz'un hayâtındaki başka bir safha olarak kabul etmek zarûreti vardır.

Bu hususta akla en uygun ihtimal, H. 800 tarihini R Nur'un kabul ettiği gibi, Kaygusuz'un Mısır'a geliş tarihi olmasıdır. R. Nur, Kaygusuz'un 18 yaşında Abdal Mûsâ'ya intisâbı ve kırk sene ona hizmet etmesi dolayısıyla 58 yaşında Mısır'a geldiğini kabul etmekte ve 800'den 58'i çıkararak H. 742'd.e doğduğunu yazmaktadır. Biz bu 58 yaşı âzamî bir had olarak kabul etmekteyiz. Çünkü *Menâkıbnâme'*deki "kırk yıl" meselesini gerçek olarak kabul etmek şart değildir. Bu ifâde her halde Yunus Emre'nin Tabduk Emre'ye "kırk yıl" hizmet etmesi rivâyetinde olduğu gibi, Türk töresindeki geleneğin neticesi olmalıdır. Dolayısıyla Kaygusuz, Mısır'a 58 yaşından önce de gitmiş olabilir. Şu halde Kaygusuz'un doğum tarihini H. 742 olarak kabul etmesek bile, H. 742'den geriye gidemeyeceğini rahatça ifade edebiliriz. O, 742 ilâ bu tarihten sonraki 15-20 yıl içinde doğmuş olabilir.

c.3. Kaygusuz'un bazı şiirlerinde geçen tarihî şahsiyetler de onun yaşadığı devir hakkında fikir vermektedir. Onun şiirlerinde geçen Murad Han, İshak Bey ve İbni Fenâri isimleri, bizce bâzı araştırmacıları yanıltmıştır. M. Y. Dağlı ve V. M. Kocatürk daha önce de kaydettiğimiz gibi bu şahısları XV. yüzyıl ricâli olarak kabul etmektedirler. Ancak M. Y. Dağlı bu noktadan hareketle Kaygusuz'u da XV. yüzyıl, ricâlinden sayarken, V. M.

³¹ Bursalı Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Bursa 1302, s. 213.

³² Abdal Mûsâ hakkındaki bir araştırmasında Fuad Köprülü de onun XIV. Asırda yaşadığı fikrindedir (bak: *Abdal Mûsâ*, Türk Kültürü, Yıl: XI/4, Sayı: 124, Şubat 1973, s. 208).

Kocatürk, XV. asırda yaşamış ikinci bir Kaygusuz olduğunu ileri sürmektedir.

Murad Han, İshak Bey ve İbni Fenârî'nin XV. asır ricâlinden olduğu şüphesizdir. Bizce bu şiirlerde geçen Murad Han 1421 -1451 tarihleri arasında Edirne'de hükümdarlık eden II. Murad'dır. İbni Fenârî olarak Kaygusuz'un şiirinde yer alan zat, ilk Osmanlı Şeyhüislâmı Fenârîoğlu Mevlânâ Muhammed Şemseddin'dir. Fenârîoğlu Muhammed Şemseddin, 1424-1430 yılları arasında Edirne'de Şeyhüislâmlık yapmıştır.³³ Dağlı, buradaki İbni Fenârî'nin Muhammed Şemseddin değil onun torunu olan ve 1497'de ölen Alâeddin Ali İbni Fenârî olduğunu kabul etmeye mütemâyildir.³⁴ Bizce bu doğru değildir. Çünkü şiirde "İbni Fenârî"ye varıp fetvâ bulmak" tan bahsedilmektedir. II. Murad devrinde fetvâ makamı ise Fenârîoğlu Muhammed Şemseddin tarafından deruhte edilmektedir (1424 -1430). Alâeddin Ali İbni Fenârî ise ancak Fâtih devrinde kazaskerliğe kadar yükselmiştir.³⁵ Burada Dağlı'yı yanıltan her halde "İbni" kelimesidir. Hâlbuki Alâeddin Ali, "İbni Fenârî" olduğu gibi, Mevlânâ Şemseddin Muhammed de "İbni Fenârî"dir.

Ahmet Refik, Mevlânâ Şemseddin'e Ada karyesinin verilmesi hususunu "Defter-i Evkâf-ı Vilâyet-i Teke"den iktibas eder. Fâtih devrine âit olan bu defterde söz konusu zâtın adı aynen "Fenârîoğlu Mevlânâ Şemseddin" olarak geçmektedir.³⁶ Anlaşıldığına göre "Fenârî" lakâbı, bu sülâle için Mevlânâ Şemseddin'den de önce kullanılıyordu. İshak Bey'e gelince bu zât, II. Murad devrinde Üsküp Sancak Beyi ve 1465'de ölen Semendire fâtihî Gâzi İshak Bey'dir.³⁷

İbni Fenârî'nin adının geçtiği şiir, bize Kaygusuz'un hayatı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu şiirden bâzı parçaları aşağıya alıyoruz.

Ol karıdan kurtılmaga
Kul oldum âzâd olmaga
Fetvâ bulam mı ki âceb
Varsam İbn-i Fenârî'ye

Murâd Hân'a varımadum

³³ Bak: Ahmed Reface, *Fâtih Zamanında Teke İli*, TTEM, nu: 79/2, İstanbul 1340, s. 65-68; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1. Cild, İstanbul 1975, İkinci baskı, s. 313-314; İsmâil Hâmi Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Tarhîri Kronolojisi*, Cilt: 1, İstanbul 1971, s. 38.

³⁴ Dağlı, a.g.e., s. 17.

³⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., C. 1, s. 254.

³⁶ Ahmed Reface, a.g.m., s. 66.

³⁷ Bak: İA, *Murad II* maddesi, s. 605, 607, 613; İsmâil Hâmi Danişmend, a.g.e., C. 1, s. 204-205; *Türk Ansiklopedisi*, İshak Bey maddesi, C. X, s. 230; Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, ikinci Cilt, İstanbul 1977, s. 397-400.

Özümi kurtarımadum
Kaygusuz Abdâl bî-çâre
Ugradı bir haşarıyâ³⁸

İbni Fenâri, II. Murad'ın pâdişahlığı devrinde ve 1424 -1430 tarihleri arasında Edirne'de şeyhülislâmlık yaptığına göre bu şiir de bu tarihler arasında yazılmış olmalıdır. Şiirden anlaşıldığına göre Kaygusuz, yine bu tarihler arasında Anadolu'dan Rumeli'ye gelmiştir. Vasfi Mahir Kocatürk'ün göremediğini zannettiğimiz bu şiirden Kaygusuz'un Rumeli'ye yabancı olduğu anlaşılmaktadır. O halde Rumeli'de doğup büyüyen ikinci bir Kaygusuz Abdal düşünülemez. İshak Bey'in adının geçtiği şiirden de bâzı parçaları kaydedelim:

Filibe'de yinilen
Bir karı sevdi beni
İgen igen dikdürür
Bana yini kaftânı
.....
İshak Beg'e söylesem
Hâlûmi 'arz eylesem
Karıdan kurtarmaga
Ola mı ki dermânı

Bu Kaygusuz Abdâl'un
Dervîş ü miskîn hâlin
Şöyle geçer mi 'aceb
Ol karıyla devrânı
...
Ne karı var ne koca
Ne ırte var ne gice
Bu sözi anlayanun
Kurbânıyam kurbânı³⁹

Bu şiirden de ikinci bir Kaygusuz'un bulunduğu hükmetmek mümkün değildir. Çünkü şiir, gerek üslûp, gerek konu bakımından daha önce kaydettiğimiz şiirle bir benzerlik arz etmektedir. Birinci şiirde ise Kaygusuz'un Anadolu'dan Rumeli'ye geldiği açıkça belirtiliyordu. Bu şiirde geçen "Filibe" ve "İshak Bey" isimleri de Kaygusuz'un II. Murad devrinde Rumeli'de bulunduğunu gösteriyor.

2. Ailesi

Kaygusuz Abdal'ın Alâiye Sancağı Beyi'nin oğlu olduğunda bütün araştırmacılar birleşmektedir.⁴⁰ Çünkü eldeki Kaygusuz menâkıbnâmelerinde

³⁸ *Divan*, Mar., v. 333a-b.

³⁹ *Divan*, Mar., v. 334b-335a.

bu husus "Dilgüşâ sâhibi Kaygusuz Baba Sultan (k.s.) Alâiye Sancağı Beginün oğlu idi." şeklinde açıkça belirtilmektedir.⁴¹ *Menâkıbnâme*'nin müteâkip sayfalarında da Kaygusuz'dan "Alâiye Sancağı Begi oğlu Gaybî Beg"⁴², "Gaybî'nin babası Alâiye Sancağı Beg"⁴³ şeklinde söz edilmektedir. Şu halde Kaygusuz Abdal'ın âilesi hakkında bilgi edinmek için Alâiye beylerini araştırmak gerekmektedir.

Alâiye Beyleri hakkındaki ilk bilgiyi İbni Batuta'dan edinmekteyiz. H. 733/M. 1332-33'te Alâiye'ye gelen İbni Batuta, "Bu şehrin Karamanoğullarından Yûsuf Bey tarafından idare edildiğini ve şehirden on mil mesâfedeki sarayında oturan bu bey ile görüştüğünü ve ikrâmına nâil olduğunu" söyler.⁴⁴ Bu kayıttan M. 1332-33 tarihlerinde Alâiye Beyi'nin Karamanoğullarından Yûsuf Bey olduğunu öğreniyoruz. Şihâbeddin Ömerî de *Mesâlikü'l-epsâr* adlı eserinde H.730/M.1329-30- H.737/M.1336-37 yılları arasında "Karamanoğullarının buraya hâkim olduğunu ve onlar nâmına Yûsuf adındaki zâtın burasını idâre ettiğini" söyler.⁴⁵ Bundan sonra Alâiye beyleriyle ilgili ilk kayıt 1361 yılına âittir. 1361'de Kıbrıs Kralı Pierre; Alâiye beyini kendisine tâbi olmaya mecbur etmişti. Aynı Alâiye Beyi, 1364'te Antalya'yı Kıbrıs Kralından almak için denizden bir donanma yollamış, onun bu hareketine kızan Pierre ise 1366'da bir donanma göndererek Alâiye'yi almaya teşebbüs etmiştir. 767/1366 Ramazan'ındaki bu teşebbüs, Alâiyelilerin mukavemeti ve Karamanoğlu'nun yardımı sayesinde akamete uğratılmıştır.⁴⁶

Mükrimün Halil Yinanç, bu Alâiye Beyi'nin adının bilinmediğini yazıyorsa da Kalkaşandî'nin kaydından bu beyin Hüsâmeddin Mahmud bin Alâeddin olduğunu tahmin edebiliriz. Çünkü Kalkaşandî, Hüsâmeddin Mahmud bin Alâeddin'in 767 Şevval'inde, yâni 767 Ramazan'ından bir ay sonra, Mısır Sultanı'na bir mektup yazdığını kaydeder.⁴⁷ Ayrıca Şarkî Karaağaç'daki 766/ 1364-65 tarihli bir hamam kitâbesinde de Mahmud bin Alâeddin bin Yûsuf kaydı vardır.⁴⁸ Demek ki 1361'de Kıbrıs Kralının kendisine tâbi kıldığı Alâiye beyi de Hüsâmeddin Mahmud'dur.

⁴⁰ Nur, Rıza,, a.g.m., s. 91; Köprülü, M.F., *Mısır'da Bektâşilik*, TM., Cilt. IV, s. 14; M.Y. Dağlı, a.g.e., s. 7; Barbara Flemming, a.g.e., s. 117; Gölpınarlı, Abdülbâki, *Kaygusuz Abda*, Türk Dili , Sayı: 207, Aralık 1968, s. 395.

⁴¹ Nur, Rıza, , a.g.m., s. 78; Dağlı- Muhtar Yahya, , a.g.e., 8. Sahifeden sonraki fotokopi; Tschudi, a.g.m., s. 204.

⁴² *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 3.

⁴³ *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 10.

⁴⁴ Mükrimin Halil Yinan, *Alâiye maddesi*, İA, C. 1, s. 288.

⁴⁵ A.y.

⁴⁶ A.y.

⁴⁷ A.y.

⁴⁸ Erten, Süleyman Fikri,, *Antalya Târihi II*, İstanbul 1940, s. 86.

Alâiye'nin Oba köyünde harap bir vaziyette bulunan Gülfeşân Câmii'ndeki iki kitâbede de bu beyin adına rastlıyoruz. H.755? (M.1373-74) tarihlerini taşıyan bu kitâbelerde bu zâtın adı "Emîrü'l-mu'azzam Mahmud bin Alâeddin bin Yûsuf bin Karaman" ve "Emîr Mahmud bin Alâeddin bin Yusuf Ömer" şekillerinde geçmektedir.⁴⁹ Şu halde H.774/M.1373 tarihinde Mübârizeddin Mahmud Bey (Teke Bey), Alâiye ve Manavgat Emîrler'inin de yardımıyla Antalya'yı Kıbrıslılardan geri aldığı sırada da Alâiye Beyi Hüsâmeddin Mahmud'dur.

Yukarıya aldığımız bütün bu kayıtlardan çıkan neticeye göre 1333'de Alâiye Beyi Karamanoğullarından Yûsuf, 1340'larda ve 1350'lerde Hüsâmeddin Mahmud'un 1361'den önce hangi tarihte Alâiye Beyi olduğunu ve 1373-74'den sonra hangi tarihte beyliğinin sona erdiğini bilemiyoruz.

Mezkûr tarihî kayıtlar ve kitâbelerden Hüsâmeddin Mahmud'un babasının Alâeddin, onun babasının da Yusuf Ömer olduğu anlaşılmaktadır. Yusuf Ömer'in de Karamanoğullarından olduğu hem İbni Batuta ve Şihâbeddin Ömerî'deki kayıtlardan, hem de Gülfeşân Câmii kitâbesinden açıkça belli olmaktadır.

1333(?) - 1373(?) seneleri arasında Alâiye beyliğini idâre eden Yusuf Ömer-Alâeddin-Hüsâmeddin Mahmud âilesinin Karamanoğullarından indiği hususu yanında, bu ailenin bir tarafının Anadolu Selçuklularına dayandığı rivâyetini de kaydetmemiz lâzımdır. Yazıcıoğlu Âli'nin, *Tevârihi-âli Selçuk*'undaki, Alâiye'yi fetheden Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın Alâiye'yi kasederek "Kuvvetli yagı rum memâlikine hücum edüb bizüm evlâd ve ahfâdımız mukâvemet edemeyüp hezimet bulacak olursa, bâzı bu kaleye ve bazı Sinob'a ilticâ kılalar." şeklindeki sözlerine ve *Tevârihi-âli Osman*'ların bir kısmındaki rivâyetlere dayanan M. H. Yinanç, "XV. asırda Alâiye beylerinin Selçuk neslinden indiği hakkında bir an'nenin mevcut olduğunu"⁵⁰ zikretmektedir. Ayrıca *Câmiü-d-Düvel*'de de Alâiye Beylerinin "Selçuk Sultanının kızının oğullarından" geldiği kayıtlıdır.⁵¹ Mezkûr sülâlede Alâeddin ve Kılıç Arslan (1451'de Alâiye'yi Osmanlılara terke mecbur kalan son Alâiye Beyi) gibi Selçuklu Sultanlarının isimlerini taşıyanların bulunması da bizce bu rivâyetleri desteklemektedir.

Acaba Kaygusuz Abdal'ın babası, 1333(?) - 1373(?) tarihleri arasındaki bu üç Alâiye beyinden hangisidir? Bizce bu husustaki en kuvvetli ihtimal, Hüsâmeddin Mahmud Bey üzerinde toplanmaktadır. Çünkü 1361-1373 yılları arasındaki on iki sene zarfında Alâiye Beyi Hüsâmeddin Mahmud ile

⁴⁹ Erten, Süleyman Fikri., a.g.e., s. 72.

⁵⁰ Yinanç, Mükrimin Halil., a.g.m., s. 188.

⁵¹ Uzunçarşılı, İ.H., *Anadolu' Beylikleri*, Ankara 1969, s. 92.

Antalya Beyi Mübârizeddin Mehmed, Kıbrıs kralına karşı yapılan çetin savaşlarda dâimâ birlikte hareket etmişlerdir.⁵² Antalya Beyi Mübârizeddin Mehmed, kendi devrindeki yabancı kaynaklarda "Taca Tacca" adıyla geçmektedir.⁵³

Fâtih devrine âit *Defter-i Evkâf-ı Vilâyet-i Teke*'de de bu beyden "Teke Beyi" olarak bahsedilmektedir.⁵⁴ Muahhar Osmanlı tarihlerinin de Mübârizeddin Mehmed'den "Emîr Teke" veya "Teke Beyi" olarak bahsettiklerini kaydeden Tekindağ'a göre Antalya beylerine "Teke-Oğulları" adını veren de aynı beydir.⁵⁵

Kaygusuz *Menâkıbnâme*'sinde de Gaybî Bey'in babası, oğlunu Abdal Mûsâ'nın elinden almak üzere Teke-Beyine müracaat eder ve Teke Beyi ile birlikte Abdal Mûsâ üzerine ordu yürütürler.⁵⁶ *Menâkıbnâme*'de "Abdal Mûsâ'ya" karşı "Teke Beyi" ile birlikte hareket eden Kaygusuz'un babasının tarihî kaynaklarda Kıbrıs kralına karşı "Teke Beyi"yle müşterek hareket eden Alâiye Beyi Hüsâmeddin Mahmud olması pek muhtemeldir. Ayrıca Kaygusuz'un *Minbernâme*'sinde geçen; "Âşık olsam adum tenbel 'Âlâyi/ Eğer soft isem dirler mürâyi" mısralarından⁵⁷ Kaygusuz'un asıl adının, yâni "Alâeddin" olduğunu kuvvetle tahmin edebiliriz. Alâeddin adını taşıyan bir şahsın babasının da Alâeddin adını taşıması pek uzak bir ihtimal değildir. Bilâkis, çocuklara dedelerinin adının konulması pek yaygın bir gelenektir. Bu yaygın geleneğe dayanarak Alâeddin Gaybî'nin (Kaygusuz Abdal), babasının Hüsâmeddin Mahmud, dedesinin Alâeddin bin Yusuf olduğunu tahmin edebiliriz.

3. Adı ve Mahlâsı

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda bulunan araştırmacılar, Kaygusuz Abdal'ın asıl adının "Gaybî" olduğu üzerinde birleşmişlerdir.⁵⁸ Çünkü *Menâkıbnâme*'de "Gaybî" adı açıkça zikredilmektedir. Ancak Kaygusuz'un asıl adının sâdece Gaybî olduğu düşünülemez. "Gaybî", daha çok ikinci bir ad veya mahlâs intibâını uyandırmaktadır. Çünkü Türk halkı arasında "Gaybî" kelimesinin isim olarak kullanıldığı pek görülmez. O halde Kaygusuz'un asıl adının bir başka isim olması icap eder. Bu husus üzerinde

⁵² Tekindağ, Şahabeddin, *Teke Oğulları maddesi*, İA., C. 12/1, s. 128-132; *Teke Eli ve Teke Oğulları*, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 7-8, İstanbul 1977, s. 65-67.

⁵³ Tekindağ, Şahabeddin, *Teke-Oğulları mad.*, s. 129, 131; B. Flemmign, a.g.e., s. 89.

⁵⁴ Tekindağ, Şahabeddin, a.g.m., s. 131; A. Reface, a.g.m., s. 72.

⁵⁵ Tekindağ, Şahabeddin, a.g.m., s. 131; B. Felemming, a.g.e., s. 86, 89, 94-120, 105-108 118, 127-131, 134.

⁵⁶ *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 6-10.

⁵⁷ *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 50; Ergun, Sadeddin Nüzhet,, *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri*, C. 1-2, s. 28.

⁵⁸ Türk Anisklopedisinde Kaygusuz Abdal maddesinde "Gaybî" nin bazı nüshalarda "Kaygı" olduğu şeklindeki kayıt, bir yanlış okumadan ibârettir.

şimdiye kadar sâdece M. Y. Dağlı durmuş, “Gaybî” nin Kaygusuz’un göbek adı olması gerektiğini, asıl adının “Ahmed Gaybî, Mehmet Gaybî ve emsâli gibi” bir şekli olması icap ettiğini belirtmiştir.⁵⁹

Kaygusuz’un, *Minbernâmesi*’ndeki bir beyit bizce bu noktaya açıklık getirmektedir. Beyit şöyledir:

Âşık olsam adum tenbel Alâyi
Eğer sofi isem dirler mürâyî.⁶⁰

Görüldüğü gibi birinci mısırâda Kaygusuz, adının “Âlâyî” (Alâî) olduğunu açıkça ifâde etmektedir. Kaygusuz’un *Dolabnâme*’sindeki bir mısırâda da onun adı geçmektedir. Sadeddin Nüzhet’in “Alâî Gaybî bunda tekke kılmaz” şeklinde okuduğu⁶¹ mısırâ bâzı nüshâlarda yoktur. Bizdeki *Menâkibnâme* nüshâsının 39. sayfasında bu mısırâ “olublar Gaybî bunda tekye kılan” Pertev Paşa, nu: 619/29’daki yazmanın 199b varlığında “bilün Kaygulu bunda tekye dutmaz” şeklindedir. Rıza Nur’un tanıttığı yazmada ise aynı mısırâ “Eyleli (Alaylı) Gaybî bunda tekye kılmaz” şeklinde verilmiştir.⁶² Rıza Nur’a göre kelime “Alâiye’nin (Alaylı)” şeklinde bozulmasından ibârettir ve Kaygusuzun memleketine delâlet eder.

Sadeddin Nüzhed Ergun’un hangi nüshâya dayandığını bilmediğimiz “Alâî Gaybî” şekli bizce en eski ve doğru şekil olup Kaygusuz Abdal’ın hakiki adına delâlet eder. Bizim kanâatimize göre “Alâî (Alâyî?)” kelimesi Alâeddin’in kısaltılmış şeklidir. “Seyfeddin, Şemseddin, Bedreddin gibi isimlerin “Seyfi, Şemsî, Bedrî” olarak kısaltılması gibi “Alâeddin” de “Alâî (Alâyî?)” olarak kısaltılmıştır. Ayrıca kafiye ve veznin de bu kısaltmada âmil olduğu âşikârdır.

Alâiye beyleri arasında da Alâeddin isimli bir şahsın bulunması ve ayrıca bu beylerin Selçuklu Sultanlarından (dolayısıyla Alâeddin Keykûbad’dan) indiği hakkındaki rivâyet, âile içinde Alâeddin adının kullanıldığını gösteriyor. Aynı ad, Kaygusuz Abdal’a da verilmiş olabilir. Yukarıdaki delillere istinâden Kaygusuz Abdal’ın asıl adı bizce “Alâeddin Gaybî” dir.

Gaybî Bey, şiirlerinin büyük bir çoğunluğunda “Kaygusuz Abdal”, “Kaygusuz” mahlâsını kullanmaktadır. Buna bir örnek olarak şu beyti gösterebiliriz:

Kaygusuz Abdâl’dur adum vardur benüm bir nemedüm⁶³
Onı dahı od’a salam dahı benüm nem alalar⁶⁴

⁵⁹ Dağlı-Muhtar Yahya, , a.g.e., s. 36-37.

⁶⁰ *Menâkibnâme*, AG nüshası, s. 50; Millet Ktp; Ali Emîri Bl. (Manzum Eserler), nu: 797, v. 33b; Ergun, S. N., a.g.e., C. 1-2, s. 28.

⁶¹ Ergun, Sadeddin Nüzhet,, a.g.e., C. 1-2, s. 26.

⁶² Nur, Rıza, a.g.m., s. 87.

⁶³ Keçe.

Alâeddin Gaybî'nin bu mahlâsı alışı *Menâkıbnâme*'de şöyle anlatılmaktadır. "... Gaybî Beg, Sultan Abdal Mûsâ Hazretlerinin âsitânesinde kaldı. Cân ü dilden erenlere hizmet kıldı. Sultan Abdal Mûsâ Hazretleri sünnet nazarıyla Gaybî'nün yüzine bakup eyitdi: "Kaygudan rehâ buldun, şimden sonra Kaygusuz oldun" didi. Gaybi yüz yire koyup meskenet gösterdi. Sultan bu nutkıyla begzâdenün ismini "Kaygusuz" diyü söylerdi. Andan sonra adı (Kaygusuz) oldu.⁶⁵

Şu halde Gaybî Bey'e "Kaygusuz mahlâsını" veren, şeyhi Abdal Mûsâ'dır. Bu husus tarikat an'anesine de uygundur. *Menâkıbnâme*'de bu mahlâsın verilisinin sebebi olarak gösterilen "kaygudan rehâ bulması" yâni Teke Beyi'nin ordusunun mağlup olması ve Gaybî'nin babasının artık kendi rızâsıyla onu Abdal Mûsâ'ya bırakması keyfiyetini bir rivâyet olarak kabul etmek lâzımdır. Herhalde "Kaygusuz" kelimesinin "dünya kaygısından uzak olma" gibi tasavvufî bir manâ ile Gaybî Bey'e mahlâs olarak verildiğini kabul etmek akla daha yakındır. Ayrıca "Kaygusuz" kelimesinin Bektâşiler arasında esrar⁶⁶ ve pilâv⁶⁷ mânâsında kullanıldığı bâzı araştırmacılar tarafından ifâde edilmektedir.

Kaygusuz'un diğeri bir mahlâsı "S a r â y î" dir. Bizim tesbit ettiğimize göre yedi şiirinde bu mahlâsını kullanmaktadır.⁶⁸ Vasfi Mahir Kocatürk, Sarâyî mahlâslı Kaygusuz Abdal'ın XV. asırda yaşamış bir başka şâir olduğunu ileri sürmekteydi. Kocatürk'ün tahminine göre Alâiye'li Gaybî'den ayrı bir şâir olan ikinci Kaygusuz Abdal, Vize'ye bağlı Saray kasabasından olduğu için Sarâyî mahlâsını kullanmaktadır.⁶⁹ Biz, çalışmamızın Doğum Târîhi ve Yaşadığı Devir bölümünde iki ayrı Kaygusuz Abdal olamayacağını belirtmiştik. Şu halde bu mahlâsın da Rumeli'de Saray-kasabası ile bir ilgisi olamaz. Bizce Kaygusuz'un bu mahlâsı kullanmasının sebebi kendisinin bir "Sancak Beyi'nin oğlu" olmasıdır. Nitekim 1333'de Alâiye'yi ziyâret eden İbni Batuta, Alâiye beylerinin "şehirden on mil mesâfede" bir sarayları olduğunu zikretmektedir.⁷⁰

Kaygusuz birkaç şiirinde kendisinin "Miskin Kaygusuz"⁷¹, "Miskin Sarâyî"⁷² ve "Kul Kaygusuz" olarak da bahsetmektedir. Yunus'da da görülen bu "miskin" sıfatı yine tasavvufî bir mânâ taşır.

⁶⁴ *Divan*, Mar., v. 340b.

⁶⁵ *Menâkıbnâme*, AG nüshası, s. 12.

⁶⁶ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 121; *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 191.

⁶⁷ Hasluck (ter. R. Hulûsi), *Bektaşilik Tetkikleri*, İstanbul 1928, s. 18.

⁶⁸ Mar., v. 26a-b, 296a, 300b-301a, 310a-b, 312a, 314a-b.

⁶⁹ Kocatürk, Vasfi Mâhir,, *Tekke Şiiri Antolojisi*, s. 143.

⁷⁰ Yinanç, Mükrimin Halil, *Alâiye Maddesi*, İA, 1. Cilt, s. 288.

⁷¹ *Miğlâtanâme*, s. 266.

⁷² Mar., v. 296a;

Bektaşî an'anesinde, eserlerinin isminde ve *Menâkıbnâme*'de Kaygusuz'dan çoğunlukla "Kaygusuz Baba", "Baba Kaygusuz", "Kaygusuz Sultan" ve "Kaygusuz Sultan Abdal" diye söz edilmektedir.

5. Ölümü ve Mezarı

Kaygusuz Abdal'ın ölüm tarihi hakkında her hangi bir tarihî vesika mevcut değildir. Sâdece, Mısır'daki son Bektaşî şeyhlerinden Ahmed Sırrı Baba, hiçbir kaynak belirtmeden Kaygusuz Abdal'ın M.1444'de vefat ettiğini yazar.⁷³ Ahmed Sırrı Baba'nın verdiği bu ölüm tarihini R. Nur⁷⁴, Annamaria Schimmel, Walter Björkmann⁷⁵ ve Rudolf Tschudi⁷⁶ de aynen kabullenmektedirler. Bazı araştırmacılar da kesin bir ölüm tarihi vermemekle beraber Kaygusuz'un XIV. asrın sonlarında ve XV. asrın ilk yarısında yaşadığını kaydederek onun XV. yüzyılın birinci yarısında ölmüş olduğunu kabul ederler.⁷⁷ Bize göre de Kaygusuz'un XV. asrın ilk yarısında öldüğü muhakkaktır. Ahmed Sırrı Baba'nın verdiği 1444 tarihini ihtiyatla kabul etmek mümkündür. Bizce kesin olan husus, onun 1424 tarihinden önce ölmediğidir. Zira daha önce de bahsettiğimiz Edirne ile ilgili şiirinde geçen "*Fetvâ bulam mı ki 'aceb / varsam İbn-ı Fenârî'ye*"⁷⁸ beyti, Kaygusuz'un İbni Fenârî'nin şeyhülislamlığı devrinde hayatta olduğunu göstermektedir. İbni Fenârî 1424 tarihinde şeyhülislâm olduğuna göre Kaygusuz'un ölüm tarihi 1424'ten eskiye gidemez.

Kaygusuz Abdal'ın ölüm tarihi ve mezarı hakkında iki rivayet mevcuttur. Bunları da şöyle özetleyebiliriz:

1. Kaygusuz, Mısır'da ölmüştür ve mezarı buradaki Mukattam dağında bir mağaradadır. Hasluck'un kaydettiğine göre XVII. asrın ilk nısfında bu Mukattam tepisini kemâl-i dikkatle tetkik etmiş olan Pococoke ve Pery burada tekkeler değil, mağaralar görmüşlerdir.⁷⁹ Hâlbuki Evliya Çelebi, aynı asrın ikinci yarısında, Mukattam tepesinde Şeyh Cûşî tekkesinden bahsetmektedir.⁸⁰ A. Sırrı Baba'ya göre buraya evvelce Celâliler Tekkesi adı verilmekte imiş.⁸¹ Bu bilgilere dayanan F. Köprülü, Mukattam dağındaki tekkenin "XVII. asrın ikinci nısfı başlarında yapılmış ve sonradan Bektaşîlerin eline geçmiş olması gerektiği kanâatindedir. H. de Vanjany, 1883'teki *Le Caire et sese environs* adlı eserine göre, eskiden kerpiç ile

⁷³ Ahmed Sırrı Baba, a.g.e., s. 25.

⁷⁴ Nur, Rıza., a.g.m., s. 98.

⁷⁵ Walter Björkmann, a.g.d., s. 412.

⁷⁶ Rudolf Tschudi, a.g.m., s. 203.

⁷⁷ Köprülü, M.F., *Mısır'da Bekşatilik*, s. 20; N. S. Banarlı, a.g.e., s. 398; Flemming, ., ., a.g.e., s. 117.

⁷⁸ *Divan Mar.*, v. 333b.

⁷⁹ Hasluck, a.g.e., s. 18.

⁸⁰ Köprülü, M.F., a.g.m., s. 29.

⁸¹ Köprülü, M.F., a.g.m., s. 29.

yapılmış olan ve 1772'de tâmir edilen tekkenin bulunduğu Mukattam dağının "taşlarına oyulmuş mağaranın dibinde Kaygusuz yatmaktadır." ve Araplar ona Şeyhü'l-Mağaverî demektedirler.⁸² Londra'da basılmış, 1981 tarihli *Egypt* adlı eserde kaydedildiğine göre Mukattam dağında orijinal adı Kaygusuz olan Abdullah el-Mağarevî'nin mezarı vardır. Mısır'da bulunduğu sırada, Mukattam dağındaki Kaygusuz'un mezarını birkaç defa ziyaret ettiğini kaydeden R. Nur, mezarı tavsif etmekte ve Kahire'de halkın Kaygusuz'a Abdallah el-Mağaverî dediğini zikretmektedir. Ona göre Araplar "Abdal kelimesini Abdallah" yapmışlardır. Ve "Mağarevî ise, mağaraya mensup demektir."⁸³ R. Nur, bir yandan bu mezarın Kaygusuz'a âit olduğunu şüpheyle karşılarken, öte yandan an'aneye ve eskiden beri gelen rivâyete göre bunu Kaygusuz'un mezarı kabul etmek zarûridir, diyor.⁸⁴

2. Kaygusuz Abdal, Elmalı'ya bağlı Tekke Köyü'nde bulunan Abdal Mûsâ Türbesi'nde gömülüdür. İlhan Akçay, Elmalı'nın Tekke Köyündeki Abdal Mûsâ türbesinin iç kısmında Kaygusuz Abdal'ın da yattığını zikreder.⁸⁵ 1976 Temmuz'unda Teke-eli'nde bir araştırma gezisi yapan Ş. Tekindağ, Elmalı'nın Tekke Köyündeki Abdal Mûsâ türbesinde Kaygusuz'un da mezarının bulunduğu kayıtlı olduğunu yazıyor. Tekindağ'ın bu husustaki kaydı şöyledir: "Abdal Mûsâ Türbesi'nin giriş kapısı üzerinde bulunan bir kitâbe, tekke içinde yatanların adlarını zikretmektedir. Sonradan konulduğu anlaşılan bu kitâbede, Abdâl Mûsâ'nın babası Hasan Gâzî, annesi Ümmü Gülsüm, kız kardeşi Zeyneb, mürîdi Kaygusuz Abdal ve üç dervişin adları kayıtlıdır."⁸⁶ Tekindağ, sonradan konulduğunu zikrettiği kitâbe hakkında başka bir bilgi vermemektedir. Her halde bu kitâbe oldukça muahhardır. Biz de buradaki Abdal Mûsâ Türbesi'ne yaptığımız önemli ziyâretlerde, türbenin iç kısmındaki kitâbesiz mezarlardan birinin Kaygusuz Abdal'a âit olduğunu o günlerde türbenin halifesi olan Halil Zeybek'ten işitmiştik. Buradaki türbenin Abdal Mûsâ'ya âidiyeti husûsu ise Evliyâ Çelebi'ye kadar uzanır. *Seyâhatnâme*'de Evliyâ Çelebi, Abdal Mûsâ evkâfı olduğunu ifâde ettiği bu âsitâneyi etraflıca anlatmaktadır.⁸⁷ Ancak Evliya Çelebi'de mezarlardan birinin Kaygusuz'a âit olduğuna dâir bir kayıt yoktur. Yukarıdaki her iki rivâyetin de değişik Bektâşi an'anelerine dayandığı ortadadır.

⁸²Nur, Rıza, , a.g.m., s. 95-96.

⁸³Nur, Rıza, a.g.m, s. 93.

⁸⁴ A.y.

⁸⁵ İlhan Akçay, *Abdal Mûsâ Tekkesi*, VII. Türk Tarih Kongresi Ankara, s. 365.

⁸⁶ Tekindağ, Şahabeddin, *Teke-eli ve Teke-Oğulları*, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 7-8, İstanbul 1977, s. 73.

⁸⁷ Tekindağ, Şahabeddin, a.g.m., s. 76-78; E. Çelebi, *Seyâhatnâmesi*, C. IX- s. 273-276.

B. ESERLERİ

Kaygusuz Abdal'ın manzum, mensur ve Manzum + mensur karışık eserleri bir hayli yekûn tutar. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda onun muhtelif mecmualarda bulunan birkaç şiiri *Gevhernâme*, *Minbernâme* gibi küçük mesnevîleri neşredilmiştir⁸⁸. Hâlbuki Kaygusuz'un eserleri hacim bakımından bu neşirlerle mukayese edilemeyecek kadar çoktur. Bizim tespit edebildiğimiz Kaygusuz'a ait eserler şunlardır:

a. Manzum Eserleri

1. *Divân*
2. *Gülistân*
3. *Mesnevî-i Baba Kaygusuz (I-II-III)*
4. *Gevhernâme*
5. *Minbernâme*

b. Mensur Eserleri

⁸⁸ Bugüne kadar yapılan şiir ve nesir neşirleri, tarih sırasına göre şöyledir: Hammer, J., *GDO*, Bd. 3, Betsch 1837, s. 357 - 359; Atalay, B., *Bektâşi Edebiyatı*, İstanbul 1340/1921, s. 109 - 110; Kadriye Hüseyin, *Kaygusuz Sultan'da Bir Nevrûz Sabahı*, Mihrâb, İstanbul 1340/1921, sayı: 15 -16, s: 472 - 479; H. Tevfik - H. İhsan - H. Âli, *Türk Edebiyatı Nümûneleri*, İstanbul 1926, s. 161- 67; Fındıkoğlu, Z. F., *Harsımıza Âit Vesikalar (Sergüzeşt-i Kaygusuz Abdal)*, Hayat, Sayı: 17, İstanbul 1927, s. 7-8; Onay, A. T., *Türk Halk Şiirinin, Şekil ve Nevileri*, İstanbul 1928, s. 158 - 59; Ergun, S. N., *Bektâşi Şâirleri*, İstanbul 1930, s. 196 - 203; *Türk Edebiyatı: Târîhi*, İstanbul 1931, s. 96, 120; Nur, Rıza, , *Kaygusuz Abdal Gaybi Bey Kahire'de Bektâşi Tekyesinde Bir Manüskırı*, Türk Bilik Revüsi, nu: 5, Yıl: 1935, s. 86 - 87; Dağlı, M. Y., *Bekyâşi Tomarı*, İstanbul 1935, s. 16 - 24; Levend, A. S., *Edebayat Tarihi Dersleri*, İstanbul 1935, s. 80 - 81; Ergun, S. N., *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1938, s. 172 - 74; A. S. Baba, *er - Risâletü'l-Ahmediyye*, Mısır 1939, s. 58 - 62; Uraz, M.; *Türk Edip ve Şâirleri*, II, İstanbul 1939 - 40, s. 59; Dağlı, M. Y., *Kaygusuz Abdal*, İstanbul 1941, s. 41- 80; Boratav, P. N., Fıratlı, H. V., *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1943, s. 43-51; Salcı, V.L., *Kaygusuz Abdal Hakkında Etüdler*, II, İstanbul 1949, TFA, C. 1, Sayı: 2, s. 31-32; Gölpınarlı, A., *Kaygusuz Abdal, Hatayı, Kul Himmet*, İstanbul 1953, s. 25-58; Kocatürk, V. M., *Tekke Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1955 b, 35-38 143-146; Ergun, S. N., *Bektâşi Şâirleri ve Nefesleri*, C. 1-2, İstanbul 1955, s. 24-28; Boratav, P. N., *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul 1958, s. 36-40; Oytan, M. T., *Bektâşiliğin İç Yüzü*, C. 2, İstanbul 1960, s. 105-106, 83-85; Gölpınarı, A., *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 120-1; Schimmel, A., *Drei türk. Mystiker, Yunus Emre-Kaygusuz-Pir Sultan Abdal*, Türk. -Deutsche Gesellschaf E. V. Bonn Mitteilungen, Het 48. Bonn, Oktober 1962; Cunbur, M., *Gülşehrî ile Kaygusuz Abdal'ın Şiirlerini Kapsayan XV. Yy.'dan Kalan Mir Mecmûa*, X. TDK Ankara 19863, s. 25-28; Gölpınarlı, A., *Alevî-Bektâşi Nefesleri*, İstanbul 1963, s. 107-8, 175-6, 213-5, 245-254; İz, F., *Eski Türk Edebiyatında Nesir I*, İstanbul 1964, s. 100-118; Gölpınarlı, A., *Kaygusuz Abdal*, TD Özel Sayı, XIX, 207, Ankara 1968, s. 398-405; Başgöz, İ., *Türk Halk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1972, s. 177-195; Pekolcay, N. -Eraydın, S. , *İslâmi Türk Edebiyatı*, İstanbul 1975, s. 258-9; Güzel, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal'ın Çağatayca Bir Gazeli*, TK., Sayı: 194, Aralık 1978, s. 102-103; *Kaygusuz Abdal'ın Vücûdnâmesi Üzerine*, TK. Sayı: 197, Mart 1979, s. 276-282; Akalın, M., *Kaygusuz Abdal'ın Gevhernâme'si*, A.Ü. Ed. Fakt. Ankara 1979, s. 189-197; Güzel, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Bazı Tasavvufî Terimler*, Millî Kültür, C. 2, Sayı: 9, Şubat 1481, s. 31-33.

1. *Budalanâme*
2. *Kitâb-ı Miğlâte*
3. *Vücûdnâme*
4. *Risâle-i Kaygusuz Abdal* (Tercüme)
- c. Manzum+Mensur (karışık) Eserleri
 1. *Saraynâme*
 2. *Dilgüşâ*

a. Manzum Eserleri

a1. Divân: Onun *Divân*'daki şiirleri iki yüze yaklaşmaktadır. Bunların yüzde sekseni gazeldir. 20-30 kadar heceyle yazılmış şiiri vardır. Ayrıca *Dolâbnâme* adlı kasidesi ile iki terci' ve iki terki-i bendini ve iki müstezâdını da onun mürettep olmayan *Divân*'ı içinde kabul etmek lazımdır. *Divân*'daki şiirlerin, gazellerin pek çoğu ilâhî bir vecd içinde yazılmış gibidir. Hece ile yazılanlar daha çok şathiye karakterindedir. Bunlardan Kaygusuz, ya Tanrı ile samîmi bir şekilde konuşmakta, ya da dünyanın geçici zevklerine kapılan insanı alaycı bir üslûpla anlatmaktadır. Bazı şiirleri ise ilâhî ve nutuk havasındadır.

a2. Gülistân: "Lâmekân"ı, ezeldeki vahdet-i vücûdu anlatmakla başlar. Kâinatın ve Hz. Adem'in yaradılışını uzun uzun hikâyeye eder. Kıssay-ı Enbiya özet halinde anlatıldıktan sonra belirli bir konu üzerinde durulmaz. Tasavvufun çeşitli konuları, yer yer son derece heyecanlı bir üslûpla dile getirilir.

a3. Mesnevî-i Baba Kaygusuz (I-II-III): Yazmalarda "mesnevî" başlığı altında Kaygusuz'un üç mesnevîsi vardır. Bunlardan ikincisi, "küçük mesnevî" başlığı altında da geçer ve öbürlerine nispetle kısadır. Her üç mesnevîde de belirli bir konu olmayıp tasavvufî vecd ve heyecan etrafında dönerler. Mesnevîlerde Kaygusuz, lirizmin zirvesine ulaşır. Diyebiliriz ki bütün şiirleri içinde en yüksek heyecan mesnevîlerinde, bilhassa birinci mesnevîde bulunur.

a4. Gevhernâme: 71 beyitlik kısa bir mesnevîdir. Başlangıçta, vahdet-i vücûd görüşünü, deryadan kenara atılan "gevher" teşbihiyle dile getirir. Gevher'in cânı Hz. Muhammed'dir. Ve eser onu methetmek için kaleme alınmıştır.

a5. Minbernâme: 58 beyitlik küçük mesnevî nefsi bilmenin esas olduğu üzerinde kurulmuştur.

b. Mensur Eserleri⁸⁹:

b1. Budalanâme: *Budalanâme*'de "akl-ı maâş, akl-ı miâd, nefsi bilmek, gönül, mürşid..." gibi tasavvufî meseleler anlatılır.

b2. Kitâb-ı Miğlâte: Bu eser, kompozisyon bakımından oldukça değişiktir. Burada bir derviş devamlı olarak uykuya dalmakta ve rüyasında, bazan geçmişte bazan gelecekte "teferrüç" etmektedir. Her defasında karşılaştığı şeytanla mücadeleye girip onu mağlup etmektedir. Bu ilgi çekici eserde, geçmişe ve geleceğe ait çizgiler tablolar, 'science-fiction'ların 'zaman makinası'nı andırmaktadır. Eserde dervişin zaman zaman söylediği şiirler, coşkun bir lirizmin ifadesidirler.

b3. Vücûdnâme: Bu eser, insan vücûdunun çeşitli uzuvlarıyla, bazı dinî ve tasavvufî ve kozmik kavramlar arasında teşbihler yapan, münasebetler kuran bir eserdir. Mesela kara kış şeriâta, yaz tarikata benzetilir. Baş, devlet tacına, alın hidâyet nûruna teşbih edilir. Daha sonra mürşidin lüzumu anlatılır.

b4. Risâle-i Kaygusuz Abdal⁹⁰: İstanbul Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Bölümü, nu: 1102'deki *Risâle-i Kaygusuz Abdal* başlığı ile geçen bu tercüme eser, muhteva ve şekil itibarıyla Kaygusuz'un diğer eserlerine benzemektedir. Bu bakımdan biz, bu eserin de Kaygusuz Abdal'a ait olduğu kanaatini taşıdık ve *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri* adlı kitabımızda neşrini uygun bulduk. *Risâle-i Kaygusuz Abdal* adlı bu tercüme eserinde Kaygusuz Abdal, Allah'a varma yollarını, tasavvufî vecdî, nefsin terbiyesini ve olgunlaşmasını, sabrı, yer yer lirik ve genellikle didaktik bir üslûpla anlatmaktadır.

c. Manzum + Mensur (Karışık) Eserleri:

c1. Dil-güşâ⁹¹: Vahdet-i vücûdu anlatan uzun bir mesnevî ile başlar. Eserde uzun Farsça bölümler vardır. Bir dervişin tasavvuf umdelerini anlatması ile devam eden *Dil-güşâ* tamamen tasavvufa hasredilmiştir.

c2. Saraynâme⁹²: Cihan-Saray teşbihiyle yola çıkılarak dünyaya gelmekten maksadın ibâdet etmek ve Allah'ı tanımak olduğu anlatılır. Kaygusuz'un şeriât unsurlarına en çok yer verdiği eser *Saraynâme*'dir. Bu bakımdan diğer manzum eserlerine nispetle daha "kuru"dur. Ancak yer yer lirik söyleyişler taşır.

⁸⁹. Bk: Güzel, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*(*Budala-nâme, Miğlata-nâme, Vücud-nâme ve Risâle-i Kaygusuz Abdal*), Ankara 1983.

⁹⁰ *Risâ-i Kaygusuz Abdal*'ın tam metni için bak: Güzel, A., *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Ankara 1983.

⁹¹ Güzel, A., *Dilgüşâ*, Ankara 1988.

⁹² Güzel, A., *Saraynâme*, Ankara 1989.

Netice olarak diyebiliriz ki, Kaygusuz Abdal'ın eserlerine bir bütün olarak bakıldığı zaman onun asıl ilham kaynağının Kur'an-ı Kerim ve hâdisler olduğu görülür. Bu bakımdan o, Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'e derin bir muhabbet ve ihlaslı bir iman ile bağlıdır. O, eserlerinde Allah'a varma yollarını Kur'an-ı Kerim'den âyetler getirerek, Hz. Muhammed'den hadisler hatırlatarak ve bunları tam bir nüfûzla açıklamaktadır.